

уже на иных позициях. Но неизменным осталось их отрицательное отношение к господствующей идеологии, обесценивающей идею справедливости.

Правда и истина всегда будут «разрывать» справедливость, поскольку чувство справедливости и знание о ней не совпадают. Психологическое восприятие несправедливости сущего вызывает множество теоретических обоснований должного и попыток общественного переустройства.

Как вывод, отечественная философская мысль отличается в решении многих проблем от западных образцов, она имеет свой стиль рефлексии, который особенно ярко проявляется в трактовке справедливости. Искания социальной справедливости в повседневной жизни отражены в творчестве многих отечественных философов, которые рассматривали ее через призму диалектики правды-истины. Соединение истины и правды само по себе представляется трудноразрешимой задачей, но все же отечественные философы проявляли огромный интерес к исследованиям соотношений концептов «правда» и «истина» в отечественной культурной традиции, при этом они выделяли коммуникативность, дискурсивность, императивность правды, а реализация справедливости при этом представлялась такой близкой и доступной, истина же определялась как логический субъект, а достижение справедливости представлялось им если не маловероятным, то длительным. Наиболее яркой и злободневной идея справедливости становится в переломные и кризисные моменты, когда представляется важным разрешение проблемы о влиянии философских идей на мирозерцание, на общественную практику и становление личности.

Библиографические ссылки

1. **Барабанов Е. В.** Русская философия и кризис идентичности / Е. В. Барабанов // Вопросы философии. – 1991. – № 8. – С. 102–116.
2. **Бердяев Н. А.** Русская идея / Н. А. Бердяев. // О России и русской философской культуре. Философия русского постелектарского зарубежья. – М.: Наука, 1990. – С. 43–271.
3. **Бердяев Н. А.** Философская истина и интеллигентская правда / Н. А. Бердяев // Вехи. Интеллигенция в России. Сб. статей 1909–1910 гг. – М.: Молодая гвардия, 1991. – С. 24–42.
4. **Бердяев Н. А.** Философия неравенства. Письма к недругам по социальной философии. / Н. А. Бердяев // Русское зарубежье. Из истории социальной и правовой мысли. – Л.: Лениздат, 1991. – С. 7–242.
5. **Вышеславцев Б. П.** Этика преображенного эроса / Б. П. Вышеславцев. – М.: Республика, 1994. – 368 с.
6. **Емельянов Б. В.** Русская философия серебряного века : [Курс лекций] // Б. В. Емельянов, А. И. Новиков. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1995. – 284 с.
7. **Каган М. С.** Философская теория ценности / М. С. Каган. – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 220 с.
8. **Лосский Н. О.** Условия абсолютного добра / Н. О. Лосский. – М.: Политиздат, 1991. – 368 с.
9. **Кистяковский В. А.** В защиту права (интеллигенция и правосознание) // В. А. Кистяковский // Вехи. Интеллигенция в России. Сб. статей 1909–1910 гг. – М.: Молодая гвардия, 1991. – С. 109–135.
10. **Соловьев Вл. С.** Сочинения : В 2 т / Вл. С. Соловьев. – М., 1988. – 735 с.
11. **Франк С. Л.** Сущность и ведущие мотивы русской философии / С. Л. Франк // Философские науки. – 1990. – № 5. – С. 81–91.
12. **Франк С. Л.** Этика нигилизма // С. Л. Франк / Вехи. Интеллигенция в России. Сб. статей 1909–1910 гг. – М.: Молодая гвардия, 1991. – С. 153–184.
13. **Черников М. В.** Концепты «правда» и «истина» в русской культурной традиции / М. В. Черников // Общественные науки и современность. – 1999. – № 2. – С. 164–175.

Надійшла до редколегії 14.02.2012 р.

УДК 141.32

В. В. Мельник

© Мельник В. В., 2012

Вип 22. 2012

89

ПРИРОДА СТРАХУ ГРІХА І ВІРИ У РАННЬОМУ ПРОТЕСТАНТИЗМІ

Розглянуто природу та мотивацію страху гріха та віри в ранньому протестантизмі. Оскільки кожна людину протягом всього її існування супроводжує цей феномен, страх віри є рушієм людини. Саме надія синтезує віру та страх.

Ключові слова: страх, віра, гріх, метафізика, протестантизм.

Рассмотрена природа и мотивация страха греха и веры в раннем протестантизме. Так как каждого человека на протяжении всей его жизни сопровождает этот феномен, страх веры является двигателем человека. Именно надежда синтезирует веру и страх.

Ключевые слова: страх, вера, грех, метафизика, смерть, протестантизм.

The article discusses the nature and motivation of fear of sin and faith in early Protestantism. Because each person is accompanied by this phenomenon. Fear of faith is the engine of human. Namely hope is synthesize faith and fear.

Key words: fear, faith, sin, metaphysics, death, Protestantism.

Сучасна людина ХХІ століття опинилась у кризі релігійно-антропологічної і психологічної регресії, що призводить до зміни світогляду й утвердження фатального антропоцентризму, головною ознакою якого є приховане відчуття страху віри, гріха та тривоги.

Адже зараз актуальною для сучасного соціуму є природа та мотивація феномену страху віри та гріха... Протягом всієї історії страх не тільки існує й супроводжує кожного з нас від народження до смерті, він завжди передує нашому свідомому буттю. Як трансцендентний і містичний феномен метафізичний страх гріха є екзистенціалом життя людини, він, безумовно, є антропологічним рушієм і чинником. Страх віри є тим, що може перетворити людину в тварину, і навпаки – звести людину до Бога. Страх віри та гріха постає не тільки в умовах драматичних і позитивних, він є першопричиною життя. Отже, жодна значуща подія в житті людини не відбувається без страху. Народження існування, дружба, любов не може відбутися без жаху та страху. Діюча людина завжди відчуває страх перед майбутнім. І коли приходить Самотність, Смерть людина зустрічає їх через страх або зі страхом. Такі «зустрічі» приховують трансцендентне і кардинально змінюють, трансформують світовідчуття та світогляд людини. Ми в своїй роботі робимо акцент на метафізичному страху в протестантизмі, на страхові гріха та віри. Це й створює особливий стан людини – постійно сподіватися на свою нескінченність можливостей у світі – надію.

Саме надія синтезує знання і віру, мрію і реальність. Вона разом із вірою, ґрунтуючись на цілепокладанні, активізує волю [2, с. 13] і тим реалізовує усамітнення трансцендентного жадання (незалежно від моральної оцінки дії) в реально-предметному світі. Віра – це певний взаємозв'язок, відношення людини до абсолюту, внутрішня упевненість Духу, який передбачає свою нескінченність. Віра як духовний акт людської життєдіяльності тісно пов'язана зі свободою та страхом. Тому свобода і людина неможливі без віри, яка також, як і надія, несе в собі феномен страху.

Але страх віри людини в дещо невідоме, неприродне та неіснуюче абсурдний (ірраціональний) для розуму, він суперечить будь-якій істині. І тому слід погодитися з Ф. Ніцше, який відмітив, що «істина та віра в істину – у край далекі, майже протилежні світи інтересів, до них ведуть зовсім різні шляхи» [2, с. 37]. Шлях розуму до досконалого мислення – логічного доказу істини – не пов'язується з абсурдністю віри, і навпаки – віра не передбачає жорсткого казуального доказу, вона спирається на невидиме розумом – його заперечення, але страх віри передбачений Духом.

Дух виховує в людині особисту здатність прислухатися до таємничого зв'язку (виклику віри) з абсолютним, який надає людині можливість розкрити свою

нескінченність та безсмертя. Такий страх віри «абсолютного Я» людині надихає її відкрити себе трансцендентному, відкрити світу таємницю своєї екзистенції, але сама відкритість людини передбачає оголення свого Я перед страхом, який виступає як поводитир її екзистенційного пориву до абсолютного.

Страх виховує віру, вказує людині на абсурдність її існування, вказує розуму на його псевдовелич і водночас надає впевненість Духу, що прямує до свого усамітнення, шляху до абсолюту. В цьому контексті можна згадати С. К'єркегора, який стосовно місця страху у вірі зауважував: «Коли з самого початку свого виховання він [індивід] неправильно зрозумів страх, так що той не став вести його до віри, але, навпаки, геть від неї, тоді він загинув. І навпаки, той, кого виховує можливість, залишається зі страхом, він не дозволяє собі обманутися нескінченними підробками під неї, в його пам'яті справді перебуває минуле; і тоді напад страху, яким би він не був жакливим, все ж не примушує його бігти. Страх стає для нього духом, що прислуговує, який навіть проти особистої волі змушений вести його туди, куди він, охоплений страхом, хоче йти. Тому, коли страх гріха сповіщає про свій прихід, коли він хитромудро вказує, що знайшов зовсім новий засіб жахати, який набагато жахливіший від усього, що застосувалось раніше» [1, с. 245].

Тому той, хто не сприймає страх гріха як умову гріха, впадає в безглузде існування, мертвущий спокій (комфортне та сите життя заради насолоди та аморальності, де панує жорстокість та егоїзм і бездуховність). Він стає духовно слабим без віри, але з гріхом. Датський філософ відмічає, що «страх – це дещо небезпечне для слабких» [1, с. 30]. Сучасне суспільство не може зупинити модуси страху, тугу, жах, страх тероризму, голоду, війни. І зараз, якщо будь-яка культура (чи суспільство) вчасно не виробляє прихованих механізмів сприйняття, або адаптацію страху, або втрачає релігійну та моральну спадщину виховання суб'єктивним примітивним, помірним страхом, то вона також, як і окремих індивідів, руйнує підґрунтя віри та впадає в бездуховність та поневіря, входить у стан нігілістичної кризи – стан нескінченного жахання насолоди, яке спрямовує людину в Ніщо.

Отже, тільки віра та страх віри (як внутрішня відданість та стійкість ірраціональному волінню «абсолютного Я») призводить до руху трансцендентної сили Духу, яка підпорядковує собі тілесність (тваринні інстинкти) людини, позбавляючи її влади, і перетворює в засіб, що піднімає сутнісні можливості людини. Віра, як зауважував В. Шинкарук, є «історично виробленою соціально-культурною установкою на сприйняття ймовірно істинного як вірогідного, достовірного» [4, с. 149], яка завдяки страху руйнує інертно-скінченну тілесність і надихає дух людини на неможливе, що втілюється в майбутньому.

Починаючи з філософської спадщини і традиції М. Лютера, Р. Бульмана, М. Гайдеггера, Ж.-П. Сартра, К. Ясперса, П. Тилліха, Р. Нібура, С. К'єркегора, Ф. Ніцше, К. Юнга, страх починають трактувати як філософське та психологічне поняття, невизначеність котрого пояснюється недостатнім рівнем розкриття його онтогносеологічної різноманітності.

Перш ніж ми перейдемо до філософської концепції страху в протестантизмі, хотілося б визначити концепції страху перед Богом і страх віри, що з'явився спочатку в ранньому християнстві, і фактори, що протидіяли ранньому євангельському протестантському християнству порівняно з факторами, що сприяли розповсюдженню християнства. Євангелізм (протестантизм) ранньої церкви відчував сильну протидію не тільки з боку схожого юдаїзму, але й з боку деяких елементів греко-римської культури і, передусім, з боку самого римського уряду. Протягом двох з половиною віків Римська імперія намагалася з наростаючою силою роздавити християнський рух та віру. Так, з самого початку християнському Євангелію загрожував і чинив опір юдаїзм, а точніше – страх іншої віри і страх змін. Незабаром після П'ятидесятниці ті ж самі владники, що організували змову проти Ісуса, заарештували й Петра й Іоанна за провіщення про Ісуса та Його воскресіння. Тоді апостолів лише попередили та відпустили (Діяння 4:1–18). На наш погляд, страх протестанта починається зі страху християнина, й ми можемо це побачити у Павла. Як юдея, що добре знався на Писанні, його часто запрошували на обговорення уривків Писання. У своїх виступах він про-

віщував про Ісуса як про обіцяного Спасителя, що Своєю смертю та воскресінням спокутував гріх і, відчуваючи страх перед гріхом, звільнив від тиранії Закону. Хоча деякі елементи грецької культури й проклали дорогу християнському Євангелію, інші чинили опір його розповсюдженню. Греки розглядали істину в рамках універсальї, але страх перед Богом був незнищеним. Крім того, хрест, як найвище втілення релігійної істини, вважався абсурдним, адже смерть на ньому була безславною, проте це аж ніяк не означало, що християнин не боявся померти.

Окрім інтелектуальних заперечень людей, що зросли на традиціях греко-римської культури, відштовхували деякі релігійні та етичні вимоги християн. Особливо дратувала винятковість християнства. Скажімо, інші релігії імперії, окрім юдаїзму, визнавали одна одну й припускали одночасну участь людини в декількох чи навіть багатьох релігіях. Християнство ж вимагало виняткової та повної відданості. Ситуацію погіршувало те, що християнство засуджувало всі інші релігії як неістинні. Для розуміння греків це здавалося нерозумним й нетерпимим. Хоча й не такими зачіпливими, проте не менш відстрашуючими, були жорсткі моральні вимоги християнства для новонавернених, і знову, за винятком юдаїзму, це було зовсім новим у греко-римському світі.

Деякі філософські школи, особливо стоїки, виявляли занепокоєність питаннями моралі, принаймні на теоретичному рівні. Однак релігії, як правило, не вимагали виконання жорстких моральних принципів по відношенню до своїх наслідувачів. Все ж страх віри був присутнім і в протестантизмі.

Протестантизм був бунтом проти встановленого авторитету, що мав усі атрибути зовнішньої влади – організацію, закони, ритуали, традицію. Він закликав людей не вірити й не коритися. Звичайно, протестантизм найсерйознішим чином закликав їх вірити у щось краще й коритися кращим людям, кращим законам; його найуспішніші проповідники Лютер і Кальвін стверджували, що вчення, якому вони закликають слідувати й коритися, – істинне християнство Ісуса, а не щось нове. Але в ті ранні роки жоден протестант не міг заперечувати, що це страх бунту й спротиву, і кожен окремо мав бути готовим до цього спротиву. Лютер, як усі люди дії, байдужий до філософської послідовності; байдужий до такої міри, що логічно мислячій людині це здається мало не безглуздістю – відверто говорити про спротив у найризикованіших висловах. Оскільки папський священик виступає як завада у спілкуванні людини з Богом, – стверджує залик Лютера, – давайте позбавимося усього, що може стати такою завадою; хай кожен буде своїм власним священиком. Безглуздо припускати, що всемогутній і всезнаючий Бог дозволив би такому незначному людському творінню, як церква, втручатися в його стосунки з його власним створінням. Більше того, Бог ясно висловив свої наміри в Біблії, яку кожен може читати без посередництва священика. У політичному й моральному смислі те, що проповідував Лютер, було проповіддю анархії: він закликав людину вслухатися у дещо внутрішнє й нехтувати усім зовнішнім – законом, звичаєм, традицією, християнським спадком Середніх віків. Але насправді – а деякі речі на цьому світі рідко прості – Лютер закликав людину вслухатися у те, що каже їй її сумління, її серце, уся її германська душа, у твердому, наївному, по-людськи зрозумілому переконанні, що все це буде цілком відповідним тому, що так настійливо говорили сумління, серце й германська душа самому Лютеру. Він закликав до звільнення людей, бо вірив, що вільні люди будуть всі Лютерами – більш спокійними маленькими Лютерами, не настільки одарованими, та все ж Лютерами. Коли під час селянського повстання він з'ясував, що вільні люди прагнули зовсім інших речей – соціальної й економічної рівності, хотіли якомога швидше влаштувати небо на землі, хотіли дещо більшого у царині сексу, аніж просто дозволу одружуватися священикам, хотіли багато чого, чого не хотів він, щоб вони хотіли, тоді Лютер влаштував деяку проміжну інстанцію між Богом і цими темними людьми. Він заснував лютеранську церкву, з її власними законами, догмами, єпископами, священиками і власною практичною доктриною добрих справ. За Лютером, виправдання вірою ніяк не могло виправдати анабаптизм. Суперник влади врешті-решт створив свою власну владу. Багато хто з протестантів перших років – а може й більшість – були б обурені нашими останніми

твердженнями. Вони не уявляли собі свого руху як спробу звільнити людей, щоб дати їм можливість якось заново збудувати внутрішніми силами свою долю; вони уявляли собі свій рух як повернення до правильного господаря – Бога. Протестантське звернення до Біблії відсунуло пошук авторитета на один-єдиний крок; хтось мав сказати, як розуміти Біблію у даному місці, хтось мав виконати те, що віддавна робили батьки церкви, канонічне право, римська церква. Авторитетом стала не Біблія, а її тлумачники. І ще раз нонконформіст мав отримати свою власну конформність. Це – загальна доля всіх революціонерів світу, якщо їм вдається пережити свою революцію. Проте чомусь протестантська революція ніколи не могла настільки вдало забути своє революційне походження – може, через високі сподівання теологів та філософів щодо вічної істини, чи тому, що протестанти, подібно до католиків, зберігали християнську напругу між світом та потойбіччям, між світом реальним та ідеальним. Ця революція зберегла живим непомірну напругу свого народження – принаймні у своїх межах та своїй глибині. Вона хотіла б бачити людей, що виправдовувалися б тільки їх вірою, вона хотіла б бачити тільки вільних людей; але вона хотіла б також влаштувати впорядкований, дисциплінований світ. З католицької точки зору, як відмітив Боссюе, це означало б, що протестантизм завжди породжував би нові секти, які протестували б уже проти тих, хто протестував первинно, й так безкінечно, і що протестантизм не може бути єдиним, бо у нього немає принципу авторитету. Це можна, мабуть, висловити з більшою симпатією, сказавши, що протестантизм – істинний спадкоємець прагнення, яке середньовічне християнство виявило у містичних злетах, хрестових походах, реформах монахів та вічних ересях. Чи краще було б сказати, він був істинним спадкоємцем, доки Просвітництво не принесло інші, більш світські надії.

Річ у тім, – і це перше негативне узагальнення, – що основні протестантські вірування прийняли стару християнську догму первородного гріха й страху гріха. Як ми знаємо, Кальвін посилив сумне католицьке уявлення про тваринну природу людини. Крайній кальвінізм тримається найпесимістичнішого погляду на здатність людини вести у цьому світі праведне життя. Лютерова доктрина виправдання вірою ніяк не стверджує, що людина народжується доброю, що вона може знайти краще керівництво в житті, слідуючи своїм природним бажанням. Навіть у свої найбільш архаїчні моменти, у ранній період своєї боротьби з Римом, Лютер дотримувався доктрини про природні слабкості людини. Це Бог дає людині віру, робить її праведною і підтримує цю праведність. На периферії протестантизму, серед деяких найбільш диких сект, можна знайти передбачення більш пізньої доктрини про природну доброту людини. Серед так званих антиномій можна знайти відкритий анархізм, вчення, за яким ні закон, ні вимоги, ні ритуали не повинні зв'язувати вільний людський дух індивіда, оскільки усі такі закони, вимоги та ритуали залишають тільки гамівну сорочку для безкінечно різноманітної людської душі. Цей людський дух, що недозволено посадити в клітку, є в той же час божественним духом, це особистий Бог, що діє у цьому світі. Варто наприкінці ще раз зазначити, що феномен страху є невід'ємною природою людини, який визначає антропологічну межу і він визначає межі уявлення людини про саму себе, її екзистенційні можливості, межі соціокультурного існування та вільної самореалізації людини. Страх визначає буттєві обрії людини у світі, міру пізнання глибин своєї рефлексії та сублімації і усвідомлення свого релігійно-історичного шляху і, найсуттєвіше, трансцендентний та іманентний вимір. І коли вважати, що людина, нескінченна, незавершена, прямує вийти, «заирнути» із себе в щось нове, що не існувало раніше, то її постійним супутником є її особистий страх. Він стоїть на варті занадто швидкого забігання людини наперед у своє потенційне майбутнє, застерігає від психокультурного відриву від своїх коренів (екзистенціалів), і водночас страх «збуджує» її до активної дії усамітнення.

Таким чином, страх віри та страх гріха в протестантизмі метафізичний. Звідси очевидно слідує друге негативне узагальнення. Протестантизм не є в цих століттях вираженням раціоналістичним рухом. Більш пізні раціоналісти вісімнадцятого та дев'ятнадцятого століть претендували на спорідненість з протеста-

антицизмом, чи, вживаючи менш жорстку метафору, стверджували, що протестантизм був чимось на зразок огорожі, що відділила допитливе людство від католицьких забобонів. Тут важко дати визначення, що усунення культу святих та діви Марії, скорочення ритуалу, посилення ролі проповіді, значна зміна чи навіть виключення ролі музики та декоративних мистецтв, та відповідні спрощення в теології є раціоналістичним процесом, і тоді протестантизм виявиться, порівняно з католицизмом, раціоналістичним. Але більшість цих змін відбулися лише у вісімнадцятому столітті, коли раціоналізм очевидним чином справляв великий вплив швидше на протестантські церкви, ніж на католицькі. Але страх як сутнісна частка душі людини, як її тінь не вміщується в одне чи декілька визначень. Він має таке ж забарвлення в християнстві і протестантизмі як складний, потаємно-глибинний та незавершений зміст, як сама людина. Страх в протестантизмі як і його власник – людина постійно змінюється, набуває нових амбівалентних форм, і, ще найістотніше, він адекватно-рівний атрибут цивілізаційної відповіді людства на історичні виклики, що постають перед ним.

Таким чином, страх віри та страх гріха містичний тотожний поставлений трансцендентній меті, прагненню людства знайти самого себе, поєднати свій Дух з Абсолютом та прийти до Бога.

Бібліографічні посилання

1. Кьєркегор С. Страх и трепет / С. Кьєркегор. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
2. Ницше Ф. Антихристиянин / Ф. Ницше // Сумерки богов / Сост. и общ. ред. А. А. Яковлева: Перевод. – М.: Политиздат, 1990. – С. 17–93.
3. Фромм Е. Революція надії / Е. Фромм // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія : [Навч. посіб.] / Упоряд. В. Лях. – К.: Либідь, 1996. – С. 135–192.
4. Шинкарук В. Віра, надія, любов / В. Шинкарук // Віче. – 1994. – №3. – С. 146–150.

Надійшла до редколегії 17.01.2012 р.

УДК 165.171:114 (159.922.24)

И. В. Павленко

Державний ВНЗ «Национальный горный университет» (г. Днепропетровск)

МЕТАФИЗИКА ЛАНДШАФТА И ЛАНДШАФТ МЕТАФИЗИКА: РЕКОНСТРУКЦИЯ ОСНОВАНИЙ

Розглядається відповідність процесу філософствування і ландшафту. Етапи розвитку філософської рефлексії відносно світу подані як певні топологічні практики.

Ключові слова: ландшафт, простір, горизонт, рефлексія, філософія, надмірність, метафізичне заглиблення.

Рассматривается соответствие процесса философствования и ландшафта. Этапы развития философской рефлексии в отношении мира представлены как определенные топологические практики.

Ключевые слова: ландшафт, пространство, горизонт, рефлексия, философия, избыточность, метафизическое углубление.

In article conformity of process of philosophizing and a landscape is considered. Stages of development of a philosophical reflection concerning the world are presented as the certain topological experts.

Keywords: landscape, space, horizon, reflection, philosophy, redundancy, metaphysical deepening.